

МАМЛАКАТДА РАҚАМЛИ ТРАНСФОРМАЦИЯНИНГ ИҚТИСОДИЙ САМАРАДОРЛИККА ТАЪСИРИ

Ахмедиева А.Т.,

*ТДИУ Макроиқтисодий таҳлил ва
прогнослаштириш
кафедраси доценти, и.ф.н.*

Маъмуров Б.Х.,

*ТДИУ ҳузуридаги “Ўзбекистон иқтисодиётини
ривожлантиришининг илмий асослари ва
муаммолари” ИТМ таянч докторанти*

Аннотация: Ушбу мақолада рақамли трансформация ва унинг мамлакат иқтисодиётга таъсири атрофлича таҳлил қилинган, муаллифларнинг назарий ёндашувлари, мамлакатда рақамли иқтисодиётнинг ривожланишига таъсир кўрсатувчи омиллар хусусиятлари очиқ берилган.

Калит сўзлар: иқтисодиёт, барқарорлаштириш, ижтимоий иқтисодиёт, глобаллашув, булутли технологиялар, сунъий интеллект.

Кириш. Жаҳонда шиддат билан ривожланаётган рақамли технологиялар мамлакатларнинг ижтимоий-иқтисодий фаолияти, иқтисодий сиёсати ва давлат бошқаруви тузилишини сифат ҳамда технологик жиҳатдан тубдан ўзгаришига олиб келмоқда. Рақамли технологияларнинг кириб келиши ва уларнинг иқтисодий-ижтимоий ҳаётда кенг татбиқ этиш суръатларининг турличалиги оқибатида мамлакатлар ўртасидаги ривожланиш тафовутларининг янада кучайишига сабаб бўлмоқда.

Бугунги кунда жаҳон иқтисодчи олимлари бугунги рақамлашиб бораётган глобал оламда рақамли иқтисодиётнинг қиймати ва самарадорлигини баҳолаш бўйича ягона интеграл индикаторни яратиш бўйича муаммоларга дуч келишмоқда. Ушбу ҳолатларни баргараф этишда эмпирик ва статистик маълумотларнинг етишмаслиги, технологик ривожланиш жараёнларининг шиддат билан ўзгариб бораётганлиги, институционал ўзгаришларнинг тез суръатларда амалга ошаётганлиги сабаб бўлмоқда. Замонавий тараққиётнинг кейинги истиқболида “Big Data” (улкан маълумотлар), “Cloud Computing” (булут технологияси), “Artificial intelligence” (сунъий интеллект)дан фойдаланиш истиқболлари ва краудсорсинг, “Blockchain technology” (блокчейн технологиялари)ни татбиқ этишнинг услубий жиҳатлари ҳамда ушбу технологияларнинг ижтимоий-иқтисодий ривожланишга таъсирини тадқиқ қилиш билан боғлиқ илмий тадқиқотлар олиб борилмоқда.

Ўзбекистонда сўнгги йилларда миллий иқтисодиётни тубдан модернизация қилиш бўйича олиб борилаётган кенг қамровли ислохотлар доирасида мамлакатнинг ижтимоий-иқтисодий ҳаёти ва давлат бошқаруви тизимига рақамли технологияларни жорий этиш борасида қатор чора-

тадбирлар амалга оширилди. Хусусан, Ўзбекистон Республикаси Президентининг 2017 йил 7 февралдаги ПФ-4947-сонли “Ўзбекистон Республикасини янада ривожлантириш бўйича ҳаракатлар стратегияси тўғрисида”ги Фармонида рақамли иқтисодиётни ривожлантириш, иқтисодиётда давлат бошқарувини камайтириш, давлат ва хусусий секторларнинг ўзаро фойдали ҳамкорлигининг замонавий шакллари, “Электрон ҳукумат” тизимини ривожлантириш бўйича чора-тадбирларни амалга ошириш устувор вазифалар сифатида белгилаб берилган.

Адабиётлар таҳлили. Рақамли иқтисодиёт, унинг шакллари ва таъсир этувчи омилларининг илмий-методологик жиҳатлари кўплаб хорижлик олимлар, жумладан: Д.Гёлди, Е.Геллнер, К.Гирц, П.Друкер, Р.Йенсен, М.Кастельс, С.Кузнец, Э.Лемберг, Дж.Лихтгайм, Г.Маклюэн, Р.Макридис, Г.Менш, А.Пшеворский, Д.Рисмен, М.Фриден, Ф.Фукуяма, К.Шваб, Й.Шумпетер ва бошқалар томонидан тадқиқ қилинган.

Ўзбекистон иқтисодиётида ахборот технологияларидан фойдаланиш, рақамли иқтисодиётни жорий этишнинг долзарб масалалари ва ижтимоий-иқтисодиётга таъсирини ўлчаш билан боғлиқ тадқиқотлар С.С.Гулямов¹⁵, О.М.Абдуллаев¹, К.Х.Абдурахмонов¹⁶, Р.Х.Аюпов¹⁷, Г.Р.Балтабаева³, О.Умаров¹⁸ ва мамлакатимизнинг бошқа кўплаб етакчи иқтисодчи олимлари томонидан олиб борилган. Уларнинг илмий тадқиқот ишларида истеъмолчилар ва ишлаб чиқарувчиларнинг эҳтиёжларини таъминлайдиган, шунингдек, улар ўртасида тўғридан-тўғри ўзаро алоқа қилиш имкониятини берадиган функциялар тўпламига эга бўлган рақамли муҳит бўйича изланишлар ўрин олган.

Бугунги трансформация жараёнлари кучайиб бораётган шароитда рақамли иқтисодиётни ягона тизим сифатида мамлакатнинг иқтисодий ривожланишига таъсирини ўрганиш, ҳудудларнинг бир бутунликда, комплекс ривожланиши ва жон бошига тўғри келадиган даромаднинг ўсишига таъсирини баҳолаш тадқиқотимизнинг долзарблигини белгилайди.

Тадқиқот натижалари. Мамлакатимизда рақамли иқтисодиётни фаол ривожлантириш, барча тармоқлар ва соҳаларда, энг аввало, давлат бошқаруви, таълим, соғлиқни сақлаш ва қишлоқ хўжалигида замонавий ахборот-коммуникация технологияларини кенг жорий этиш бўйича комплекс чора-тадбирлар амалга оширилмоқда.

Рақамли трансформация (инг. digital transformation, DT ёки DX) кенг маънодарақамли технологияларни қабул қилиш билан таъминланган стратегия, моделлар, операциялар, маҳсулотлар, маркетинг ёндашуви ва мақсадларни қайта кўриб чиқиш орқали бошқарув тизимини ўзгартиришдир.

¹⁵ Гулямов С.С. ва бошқалар. Рақамли иқтисодиётда блокчейн технологиялари // Тошкент - 2019

¹⁶ Абдурахмонов К.Х. Рақамли иқтисодиёт: Жанубий Корея тажрибаси ва ундан Ўзбекистонда фойдаланиш истиқболлари – <https://bit.ly/3szlKDV>

¹⁷ Аюпов Р.Х., Балтабаева Г.Р. Рақамли иқтисодиёт: муаммолар ва ечимлар. // “Халқаро молия ва ҳисоб” илмий электрон журнали. № 1, 2019

¹⁸ Умаров О. Рақамли иқтисодиёт ва унинг ривожланиш тенденциялари. “Иқтисодиёт ва инновацион технологиялар” илмий электрон журнали. № 3, май-июнь, 2018 йил.

Усавдо-сотик, бизнес ва умумий иқтисодиётнинг ўсишини тезлаштириш ҳамда нотижорат ташкилотларнинг (масалан, университетлар ва бошқа ўқув муассасалари) самарадорлигини оширишга хизмат қилади.

Рақамли трансформация тор маънода “қоғозсиз офис” ёки “рақамли бизнес”ни англатиши мумкин, бу алоҳида корхоналар, иқтисодиёт, ҳукумат, санъат, тиббиёт ва фан каби жамиятнинг барча қатламларига таъсир қилади. Рақамли ечимлар нафақат анъанавий усулларни такомиллаштириш ва кўллаб-қувватлаш, балки янги турдаги инновациялар ва ижодкорликнинг пайдо бўлишини рағбатлантиради. Рақамли трансформация бир томондан катта муаммо ва бошқа томондан эса катта имкониятдир. Рақамли ўзгаришларни амалга оширишни режалаштираётган корхоналар, ҳудудлар ёки давлатлар юзага келадиган маданий ўзгаришларни ҳисобга олишлари керак, чунки янги технологияларга мослашишга маълум вақт талаб этилади. Рақамли трансформация бозор учун ноёб қийинчиликлар ва имкониятлар яратди, корхоналар, ҳудудлар ҳамда давлатлар ўртасида рақобатни кучайтирди.

Рақамли трансформациянинг белгиловчи омили унинг суръати ҳисобланади. Технология ривожланишининг тезлиги ва натижада ижтимоий-иқтисодий, инфратузилмавий ўзгаришларнинг инсон ҳаёти билан боғлиқлиги ривожланиш тезлигида сифатли поғонани кўрсатиш имконини беради, бу эса янги даврга ўтишни англатади.

Рақамли трансформация корхона ва ташкилотлар ўз манфаатдор томонларига кўпроқ қиймат бериш учун ўз иш услубини ўзгартирганда юз беради. Муваффақиятли трансформацияни таъминлайдиган технология тури иккинчи даражали масала ҳисобланади.

Давлат секторида рақамли трансформация жараёнлари, рақамли маҳсулотларни тезкор яратиш ва ривожлантиришга бўлган эҳтиёж, рақамли хизматларни бошқариш рақамли трансформациялар учун масъул бўлган давлат бошқарув органларининг ташкилий ва функционал тузилмаларига, шунингдек, рақамли жамоалар таркибига ёндашувларни қайта кўриб чиқишни тақозо этади.

Ўзбекистон Республикаси Президентининг 2020 йил 5-октябрдаги ПФ-6079-сонли “Рақамли Ўзбекистон – 2030” стратегиясини тасдиқлаш ва уни самарали амалга ошириш чора-тадбирлари тўғрисида”ги фармони рақамли трансформация жараёнларини тартибга солувчи ҳуқуқий асос ҳисобланади.

Республикада рақамли индустрияни жадал ривожлантириш, миллий иқтисодиёт тармоқларининг рақобатбардошлигини ошириш, шунингдек, 2017-2021 йилларда Ўзбекистон Республикасини ривожлантиришнинг бешта устувор йўналиши бўйича Ҳаракатлар стратегиясида белгиланган вазифалар ижросини таъминлаш мақсадида қатор вазифалар белгиланган. Жумладан, кейингиикки йилда ҳудуд ва тармоқларни рақамли трансформация қилиш доирасида:

- аҳоли пунктларини Интернет тармоғига улаш даражаси, шу жумладан кенг полосали уланиш портларини 2,5 млн. гача кўпайтириш, 20 минг километр оптик-

толали алоқа линияларини қуриш ва мобил алоқа тармоқларини ривожлантириш орқали 78 %дан 95 %га етказиш;

- ҳудудларни ижтимоий-иқтисодий ривожлантиришнинг турли соҳаларида 400 дан ортиқ ахборот тизимлари, электрон хизматлар ва бошқа дастурий маҳсулотлар жорий этиш;

- “Бир миллион дастурчи” лойиҳаси доирасида 500 минг нафар ёшларни қамраб олиш орқали компьютер дастурлаш асосларига ўқитишни ташкиллаш;

- иқтисодиётнинг реал сектори тармоқларидаги корхоналарда бошқарув, ишлаб чиқариш ва логистика жараёнларини автоматлаштириш бўйича 280 дан ортиқ ахборот тизимлари ва дастурий маҳсулотлар жорий этиш;

- ҳудудларда ҳокимлар, давлат органлари ва ташкилотлар ходимларининг рақамли саводхонлигини ва малакасини ошириш, уларни ахборот технологиялари ва ахборот хавфсизлиги бўйича ўқитиш учун тегишли олий таълим муассасаларига бириктириш ҳамда уларнинг 12 минг нафар ходимини ахборот технологиялари соҳасида ўқитиш режалаштирилган.

Айтиш жоизки, рақамли трансформация кўплаб имкониятларни очиб беради. Биринчидан, тушум ўсади. Бу бизнес, маҳсулот ва хизматларнинг янги йўналишларини ишга тушириш ҳисобига юз беради. Масалан, телекоммуникациялар соҳасида бу мусиқа ва видео стриминги (оқимли онлайн эшиттириш) учун рақамли сервислар ёки ақлли уй учун булутли платформалар бўлиши мумкин.

Иккинчи ижобий самара операцион харажатларнинг пасайиши ва жараёнлар самарадорлиги ошишида намоён бўлади. Бухгалтерия, солиқ ва кадрлар ҳисобини юритишни автоматлаштириш ахборотнинг катта ҳажмини тез ва сифатли бошқариш имконини беради. Маълумотларни “Big Data” усули билан қайта ишлаш мақсадли мижозларни муайян мезонлар бўйича ўта аниқлик билан ажратиб олиш (таргетлаш) имкониятларини очиб беради. Бу эса маркетинг тадбирларининг муваффақиятига бевосита таъсир кўрсатади. Шу билан бирга, бошқарув қарорларининг сифати ҳам ошади.

Рақамли трансформация жараёнидан сўнг раҳбар масъул бўлимлар тўплайдиган ҳисоботларга боғлиқ бўлиб қолмайди, балки тизимни очиши ва умумий маълумотлардан аниқ кўрсаткичларга ўтиши, олинган натижаларни эса дарҳол олдинги давр натижалари билан солиштириши мумкин бўлади. Жараёнларни автоматлаштириш туфайли прогноз моделлари анча аниқ бўлиб боради.

Бундан ташқари, маълумотларнинг тартибга солинганлиги ва шаффофлиги туфайли корхонанинг хорижий инвесторларни жалб қилиш имкониятлари ошиб, халқаро лойиҳаларда иштирок этиш учун шароит яратилади.

Ўзбекистонда давлат иштирокидаги компаниялар иқтисодиётнинг анчагина улушини эгаллайди. Шунинг учун уларни рақамлаштириш мамлакат ЯИМ ўсишига бевосита таъсир қилади. Бошқача қилиб айтганда, давлат секторининг рақамли трансформацияси Ўзбекистонда иқтисодий ўсишнинг муҳим драйверларидан бири бўла олади. Мисол учун, “Рақамли Қозоғистон” давлат

дастури¹⁹ни кўриб чиқиш мумкин. Расмий маълумотларга кўра, уни амалга оширишдан жами иқтисодий самарадорлик 2018-2019 йилларда 2 млрд. АҚШ долларидан кўпроқни ташкил этди.

Хулоса ва тавсиялар. Таҳлилимиз якунида шуни таъкидлаш жоизки, замонавий иқтисодиётда “рақамлаштириш пойгаси” авжида ва шунга мувофиқ, бизнес ва жамиятнинг рақамли ўзгариши муқаррар. Шу сабабли, рақамли трансформацияни биринчи бўлиб бошлайдиган иқтисодий тузилмалар яқин келажакда рақобатбардош устунликларга эга бўладилар.

Макроиқтисодиётнинг турли секторларида (давлат, тадбиркорлик ва уй хўжалиги) замонавий рақамли трансформацияни амалга ошириш мамлакатда иқтисодий ўсишни таъминлашга хизмат қилади. Рақамли иқтисодиётни самарали ривожлантириш мамлакат тараққиёти даражасидан келиб чиққан ҳолда рақамли иқтисодиётни ривожлантириш шарт-шароитлари турли даражаларга туркумланиб, ҳар бир даражага тегишли чора-тадбирларни амалга оширишнинг “қуйидан-юқорига” йўналтирилган тизимли ислохатлар орқали амалга оширилади.

Рақамли иқтисодиётни татбиқ этиш бўйича хорижий мамлакатларнинг илғор тажрибаси ҳамда Инсон тараққиёти индексида белгиланган принцип ва ҳисоблаш методикасига асосланган ҳолда мамлакатимизда рақамли иқтисодиётнинг ривожланиш индексини юритиш мақсадга мувофиқ ҳисобланади. АКТ соҳасида яратилган қўшилган қийматнинг ошиши ва рақамли иқтисодиётнинг ривожланиши мамлакат ЯИМнинг ортишига энг асосий омил бўлиб хизмат қилади.

Адабиётлар:

1. Гулямов С.С. ва бошқалар. *Рақамли иқтисодиётда блокчейн технологиялари*// Тошкент - 2019
2. Абдурахмонов К.Х. *Рақамли иқтисодиёт: Жанубий Корея тажрибаси ва ундан Ўзбекистонда фойдаланиш истиқболлари* – <https://bit.ly/3szIKDV>
3. Аюпов Р.Ҳ., Балтабоева Г.Р. *Рақамли иқтисодиёт: муаммолар ва ечимлар*// “Халқаро молия ва ҳисоб” илмий электрон журнали. № 1, 2019
4. Умаров О. *Рақамли иқтисодиёт ва унинг ривожланиш тенденциялари. “Иқтисодиёт ва инновацион технологиялар” илмий электрон журнали. № 3, май-июнь, 2018 йил.*
5. Б.Х.Маъмуров, “Ўзбекистонда рақамли иқтисодиётни ривожлантиришнинг концептуал асослари ва хориж тажрибаси” “Иқтисодиёт ва таълим” илмий журнали, 4-сон, 2020 й. 38-43-бетлар.
6. <https://digitalkz.kz/>, <https://bit.ly/39ozHOI>

¹⁹<https://digitalkz.kz/>, <https://bit.ly/39ozHOI>